

OPORUKE ZAGREBAČKIH GRAĐANA S KRAJA 17. STOLJEĆA U GRADSKIM KNJIGAMA ZAPISNIKA IZJAVNICA (*PROTOCOLLA FASSIONUM*)

Zvezdana Sikirić Assouline

UDK: 347.67(497.5)“16“

Izvorni znanstveni članak

Sažetak: Autorica u radu analizira s formalne i sadržajne strane korpus od dvanaest oporuka u užem smislu riječi te širi krug od tridesetak fasija – izjavnica s oporučnom tematikom nastalih u zadnjoj četvrtini 17. stoljeća u Slobodnom i kraljevskom gradu Zagrebu, a sačuvanih u gradskoj knjizi Zapisnika izjavnica, gdje su se upisivale pretežito zemljišne, ali i druge transakcije među građanima te među građanima i gradskom upravom. Na temelju oporuka u radu se daje uvid u jezik, način njihova sastavljanja, identitet oporučitelja, njihov društveni status, spol, obiteljski status i mehanizme nasljeđivanja. Analizira se njihov imetak i način raspolaganja njime, s posebnim naglaskom na fenomen dugova, u razdoblju obilježenom velikim požarom 1674., dvjema kužnim opasnostima, nerodnim godinama i nadirućim ratom. Na kraju analiziraju se elementi religioznosti iskazani u oporukama i s tim povezani legati *pro anima* crkvama, redovničkim zajednicama i bratovštinama u gradu.

Ključne riječi: oporuke, zagrebački Gradec, 17. stoljeće, Zapisnik izjavnica (*Protocollum fassionum*), pučka pobožnost, smrt

---

I. UVOD

Oporuke, kao pisani dokumenti svoga vremena, prvorazredan su izvor za promatranje odnosa pojedinca, a šire gledano i neke društvene zajednice, prema životu i smrti u određenom povijesnom trenutku. Analizirajući prije svega sadržaj i formu, ne zaneamarujući, pak, ni pravni aspekt tih isprava, može se dobiti autentična slika društva u kojem su nastale, stvarnih životnih okolnosti i razmišljanja onoga tko oporuku piše te onih kojima je namijenjena.

Sloboda oporučnog raspolaganja imovinom jedno je od statusnih prava građana slobodnih kraljevskih gradova u feudalnom društvu, pa tako i građana zagrebačkoga Gradeca. Ipak, budući da su same oporuke po prirodi stvari privatni dokumenti, a ne javni, sačuvan

nam je za starija razdoblja tek manji broj tekstova oporuka u gradečkom arhivu, i to u gradskim Zapisnicima izjavnica (lat. *Protocolla fassionum*), gdje su se, prema traženju stranaka, zapisivale fasije, to jest svečane izjave pred gradskim vlastima. Davale su se o najrazličitijim pravnim poslovima među građanima, kao što su, primjerice, kupoprodaje i ostale transakcije zemljišta, kuća i druge imovine pojedinaca i gradske općine. Za analizu izabrana je posljednja četvrtina 17. stoljeća, razdoblje nakon velikog požara 1674. godine. Tada je započeo novi Zapisnik izjavnica, a do kraja stoljeća ispunjen je još jedan te započeo treći.¹

Vrijeme je to dosta teško za grad: nakon požara koji ga je prilično opustošio (a nakon što je zapravo tek bio obnovljen poslije požara 1645. i potresa 1646.), dvaput je stigla kuga nadomak grada, 1682. i 1691.² Godine 1685. i 1686. obilježile su velike nestašice i glad, a nakon turskoga prodora do Beča 1683. vodi se i rat koji će uroditi oslobođenjem Slavonije, mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. i (konačnim) odmicanjem turske granice, odnosno opasnosti iz neposredne blizine Zagreba.³ Ipak, u pogledu vođenja gradskih knjiga u vezi s poslovima s nekretninama, a čiji su dio u nekom smislu i oporuke, ovo je razdoblje početak konsolidacije, zahvaljujući gradskoj odluci iz 1656. i 1657.,⁴ kojom se propisuje obvezan upis ugovorenog pravnog čina i predaja novca pred sucem i magistratom, a čiji je rezultat vođenje već spomenutih gradskih Zapisnika takvih izjavnica. One se u tadašnjem govornom zagrebačkom idiomu zovu „fašija“,⁵ pohrvaćenim oblikom latinskoga *fassio*. Ustaljenjem ove prakse među građanstvom, posebno u vrijeme kad nakon požara raste broj transakcija, povjesničari su dobili prvorazredan izvor za proučavanje obiteljskih, društvenih, pravnih te gospodarskih odnosa i tijekova u gradu.

2. POJAVNOST OPORUČNE PROBLEMATIKE U ZAPISNICIMA IZJAVNICA

U Zapisnicima izjavnica oporučna problematika pojavljuje se na nekoliko načina. Jedno su oporuke upisane izravno u Zapisnik, dakle isprave koje naslovom, oblikom i sadržajem izražavaju volju oporučitelja. Drugo su fasije, isprave koje su naslovom i oblikom izjavnice, no sadržaj je izjave zapravo izražavanje volje izjavitelja u vezi s budućim raspoređivanjem vlastite imovine ili izabiranjem skrbnika djeci u slučaju smrti. Treće su fasije u kojima net-

¹ Zapisnici su djelomično objavljeni u 22., 23. i 24. svesku edicije *Monumenta historica civitatis Zagrabiae. Povijesni spomenici grada Zagreba* (dalje: *Monumenta*). Neobjavljen dio građe nalazi se u Državnom arhivu u Zagrebu (dalje: HR-DAZg), Poglavarstvo Slobodnog kraljevskog grada Zagreba (dalje: PGZ), 1657 (77).

² Hrvoje PETRIĆ, „Stoljeće napretka i oporavka“, *Povijest grada Zagreba* (ur. Ivo Goldstein i Slavko Goldstein), Zagreb 2012., 190. Opširnije o Zagrebu u 17. stoljeću i posebno o nedaćama koje su ga tada snalazile vidi u: Franjo BUNTAK, *Povijest Zagreba*, Zagreb 1996., 284–428.

³ Prema Zapisnicima sjednica magistrata, u Zagrebu je u veljači 1693. godine bilo smješteno toliko mnoštvo njemačke vojske da se nije mogla održati svečana restauracija magistrata u uobičajenom terminu, na blagdan svetoga Blaža. Usp. *Monumenta*, sv. 18, 321. Zagreb je tada u objema jurisdikcijama imao oko 3600 stanovnika, a u Gradecu oko 2000. Usp. Stjepan KRIVOŠIĆ, *Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća*, Zagreb 1981., 70, 80–81.

⁴ Zlatko HERKOV, *Statut grada Zagreba od god. 1732.*, Zagreb 1952., 54.

⁵ *Monumenta*, sv. 23, 8.

ko, najčešće član obitelji, odnosno nasljednik, daje upisati u Zapisnik oporuku preminule osobe, kako je iskazana pred svjedocima. Četvrti je način spominjanje nečije oporuke ili, pak, nečije volje unutar drugih pravnih poslova.

Broj od dvadeset i sedam isprava s oporučnim sadržajem upisanih na prva tri načina u promatranom razdoblju svakako omogućava konkretan uvid u razmišljanja onodobnih zagrebačkih građana o pitanjima koja treba riješiti prije smrti i načinu kako to učiniti. Ipak, ovaj broj – posebno u svjetlu četvrte skupine fasija, u kojima se izjavitelj u svom pravnom poslu poziva na neku oporuku – pokazuje da glavni dio oporuka koje su se u to vrijeme sastavljale i koje su se u danom trenutku primjenjivale u stvarnom životu za regulaciju nasljedničkih odnosa i za potrebe daljnjih pravnih poslova – kao što su, na primjer, prodaja zemljišta ili utjerivanje dugova – nije bio zapisan u gradsku knjigu niti se to smatralo nužnim. Tako i za oporuku samoga gradskog suca Ivana Uzolina,⁶ koji je nakon više od desetljeća i pol vođenja grada preminuo 1692. godine, doznajemo samo posredno, iz dviju fasija. Prva, sastavljena u godini Uzolinove smrti, odluka je novoga gradskog suca i Senata kojom se namiruju gradska potraživanja i postiže sporazum između gradskog fiska s jedne te izvršitelja oporuke i nasljednika pokojnog suca s druge strane.⁷ Druga je izjavnica kojom gradski župnik te šogor i sestra pokojnog Uzolina, prvi izvršitelji oporuke, prenose dio sučeva nasljedstva i obvezu plaćanja crkvenih legata na njegova nećaka i šogoricu.⁸ U promatranom se razdoblju još na desetak mjesta spominju oporuke muškaraca i žena kod rješavanja pravnih poslova koji su uslijedili ubrzo nakon smrti oporučitelja ili, pak, godinama, pa i desetljeće kasnije. Pritom se najčešće djelomično ulazi i u sadržaj oporuka.⁹

Premda se broj zapisanih oporuka u gradečkim Zapisnicima izjavnica od 1675. godine do kraja stoljeća može činiti relativno malim, treba znati da su u prethodnim dvama gradskim Zapisnicima iste vrste, koji obuhvaćaju još dulje razdoblje, od 1639. do 1661.¹⁰ i od 1662. do 1674. godine,¹¹ upisane tek dvije oporuke. Povećanje je, dakle, očito, a budući da se tendencija nastavlja, može se s pravom reći da odabrano razdoblje čini most prema 18. stoljeću, koje već u prvom svom desetljeću upisuje dvadeset i šest oporuka,¹² da bi s vremenom njihov broj toliko narastao da grad 1770. godine otvara poseban gradski zapisnik samo za oporuke – debelu knjigu *Protocollum testamentorum*.¹³

⁶ Imena i prezimena osoba navode se radi čitljivosti i preglednosti hrvatskim oblikom imena i suvremenom grafijom prezimena. Izvorna grafija te, prema potrebi, izvorni latinski oblik navode se u prvoj bilješci uz referencu dokumenta gdje je osoba spomenuta. Na tom se mjestu u zagradi donose i eventualne inačice grafije prezimena dotične osobe u drugim izvorima korištenima u radu.

⁷ *Monumenta*, sv. 24, 122. U izvorniku: Joannes Uzolin (Uzulin).

⁸ *Isto*, 227.

⁹ U fasiji od 3. 5. 1696. (*Monumenta*, sv. 24, 224) spominju se čak tri oporuke u razdoblju od prethodnih sedam godina, u vrlo zanimljivom nasljednom slučaju, gdje magistrat fasijom potvrđuje vlasništvo alodijalne kuće, vrta i povrtnjaka Katarini Maurek (u izvorniku: Catharina Maurek) i njezinoj kćeri Ani Petras (Anna Petrasz). One su taj posjed naslijedile oporukom iz 1695. od muža odnosno oca Ivana Petrasa (Joannes Petrasz), koji ga je oporučno naslijedio od svoje prve žene plemenite Ane Štulac (Anna Stulacz). Ana Štulac ga je pak naslijedila oporukom iz 1689. od svoga prvog muža, gradskog prisjednika Ivana Marušića (Joannes Marussich). Marušiću su taj posjed ostavili u nasljedstvo njegovi roditelji.

¹⁰ *Monumenta*, sv. 22, 1–24.

¹¹ *Isto*, 25–96.

¹² HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 426–882, *passim*.

¹³ HR-DAZg, PGZ, 1688 (142).

3. STRUKTURA OPORUKA I NJIHOVO ZAPISIVANJE

U prve tri gore navedene skupine fasija s oporučnom tematikom, od njih dvadeset i sedam, dvanaest je oporuka u diplomatskom smislu, dok su ostalo izjave pojedinaca dane pred magistratom. Dvije od tih izjava možemo u sadržajnom smislu potpuno priključiti oporukama jer u jednoj gradski župnik izjavljuje kako svoju imovinu ostavlja dvojici svoje braće, s obvezom da iz tog nasljedstva određenu svotu isplate nećacima (sestrinim sinovima),¹⁴ a u drugoj trojica svjedoka usmeno prenose oporuku sugrađanina čijem su davanju nazočili te je magistrat prihvaća kao valjanu.¹⁵ U ostalim izjavama pojedinci nekim elementom dopunjuju već postojeću oporuku, zavještaju određen komad imovine ili se, pak, radi o zajedničkim izjavnica supružnika koji međusobno jedan drugome, u slučaju smrti bez zajedničke djece, ostavljaju ukupnu imovinu. O njima će riječi biti kasnije.

Što se tiče dvanaest oporuka u punom diplomatskom smislu, osam ih je uklopljeno u fasije iz kojih je vidljivo da pojedinac, oporučni nasljednik ili njegov predstavnik, traži od magistrata izdavanje prijepisa oporuke pokojnika i njezin upis u Zapisnik. U intitulaciji isprave stoga je ime aktualnoga gradskog suca¹⁶ u uobičajenoj formuli: *Nos, iudex, caeterique senatores Liberae Regiae Civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis*. Nakon toga slijedi kratka promulgacija *damus pro memoria*, a tek iznimno inskripcija *quibus expedit universis*. U naraciji se zatim navodi peticija donositelja oporuke, njegovo ime i društveni status vidljiv iz počasne titule koja stoji uz ime, uz objašnjenje njegove veze s pokojnikom te se naglašava da je oporuka vjerno prenesena od strane izaslanika magistrata kao svjedoka. U dispoziciji fasije prenosi se tekst cijele oporuke, na narodnom jeziku, a u završnoj klauzuli još se jednom potvrđuje i naglašava istovjetnost izdanog prijepisa s izvornikom formulom: *praemissam testamentariam dispositionem modo praevio coram nobis relatam eidem de verbo ad verbum, sine diminuatione et augmento aliquali, transcribi et transummi*. Slijedi uobičajena ubikacija: *Datum in praefata Libera Regia Civitate Montis Graecensis Zagrabiensis*. Datacija, naprotiv, vrlo često izostaje.

Dakle, oporuke upisane u Zapisnik izjavnica ovjereni su prijepisi izvornih isprava koje nam vrijeme nije sačuvalo. Isto vrijedi i za četiri samostalne oporuke, izravno zapisane u Zapisniku. Unatoč odsutnosti upravo opisane opreme koja bi svjedočila o konkretnoj namjeni njihova upisa, i ove oporuke upisane su nakon oporučiteljeve smrti. Vidljivo je to kako u samom naslovu fasije (na primjer, *Testamentum circumspecti olim Ioannis Bollff*, dakle, pokojnoga Ivana Bolfa¹⁷) tako i u vremenu upisa, znatno odmaknuta od datuma na oporuci, kao što je to slučaj oporuke Gaspara Jambrehovića, napisane 1695., a upisane u Zapisnik izjavnica 1696. godine.¹⁸

¹⁴ *Monumenta*, sv. 23, 125.

¹⁵ *Isto*, 143.

¹⁶ U zadnjoj četvrtini 17. stoljeća izmijenila su se četvorica gradskih sudaca: Mihalj Cvetušić (1675. i 1682.), Ivan Uzolin (1676. – 1681. i 1683. – 1692.), Ivan Stepanić (1692. – 1698.) i Juraj Pozvinski (1699. – 1713.). Usp. *Poglavarstvo Slobodnog kraljevskog grada Zagreba* (prir. Mato Grabar), Zagreb 2000., 226–227.

¹⁷ *Monumenta*, sv. 24, 160. U izvorniku: Joannes Bollff, Januss Bollff (Bollff, Boliuff).

¹⁸ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 160–162. U izvorniku: Gaspar Jambrehovich.

Obilježje je svih ovih oporuka to da su pisane hrvatskim jezikom, naravno, zagrebačkom kajkavštinom. Oporuka se izriče usmeno, i to pred vjerodostojnim svjedocima. U Gradecu se ustalila praksa prema kojoj Magistrat onima koji žele dati zapisati svoju oporučnu volju šalje u njihov dom dvojicu svojih izaslanika. Najčešće se radi o gradskome kapetanu (što je glavni redarstveni položaj u gradu) i gradskome bilježniku ili kojemu drugom senatoru. Njihova se zadaća sastoji u tome da budu svjedoci i zapišu te svojim potpisom ovjere oporučiteljevu posljednju volju. Logično je stoga da oporuku zapisuju onako kako se kazivala, na hrvatskom jeziku, a samo je u nekim slučajevima ona započeta na latinskome (invokacija ili invocacija i početne odredbe koje se odnose na skrb o duši i pokopu tijela).¹⁹ Oporučitelji su u vrijeme sastavljanja u svim oporukama bili pritisnuti bolešću,²⁰ a načelno je otvoreno i pitanje njihove pismenosti kad je riječ o obrtnicima. Kao što će se vidjeti, ovdje razmatrani oporučitelji jesu ljudi koji u svojoj gradskoj zajednici nešto znače, no nije naodmet napomenuti da je i puno desetljeća kasnije, 1764. godine, devetero od desetero hrvatskih obrtnika – novoprimitljenih građana bilo nepismeno,²¹ kao i nekolicina članova magistrata.²² Stoga je uhodana praksa dolaska dvočlanog izaslanstva magistrata u kuću bolesnika bila svima na korist, a domaći jezik zapisivanja jedini logičan izbor. U 18. stoljeću pojavit će se u Zapisnicima izjavnica i oporuke na njemačkom govornom jeziku, prva već 1705. godine.²³

Devet od dvanaest oporuka počinje invocacijom Svetoga Trojstva, na hrvatskom ili latinskom jeziku. One koje nemaju invocaciju, na početno mjesto stavljaju dataciju. U jedanaest od dvanaest oporuka slijedi intitulacija, gdje se oporučitelj ili oporučiteljica identificira kratko svojim imenom i prezimenom ili, pak, imenom i prezimenom s kratkim dodatkom koji izražava ono što ga kao osobu najviše obilježava: za muškarce najčešće *purgar ovoga plemenitoga varassa*, a za žene ime živućega ili pokojnog muža. Dvanaesta oporuka, bez imena oporučitelja, najbolje pokazuje kako snaga oporuke stoji u potpisima vjerodostojnih svjedoka, a to su u konkretnom slučaju Mihael Kozjak, gradski kapetan, i Matija Faberio, vicanotar.²⁴ U kratkoj naraciji u deset od dvanaest oporuka ukazuje se na krhko tjelesno stanje, no na nepomućeno duševno, odnosno mentalno zdravlje, nužno potrebno za meritorno izricanje posljednje volje, izrazima poput *buduchi w telu kruto mlohav*, *a w duse hvala budi Bogu dobro zdrav* ili *na telu kruto mlahav pri pameti pako dobre buduch*. Slijedi dispozicija koju osam od dvanaest oporuka započinje brigom za dušu, a potom i za tijelo.²⁵ U nekim su oporukama te kratke odredbe i u rečeničnom smislu priključene samoj identifikaciji oporučitelja, dok u drugima čine zaseban odlomak, označen s *Naiperuo...* Te odredbe, s raznim kraćim i duljim varijacijama, glase otprilike ovako: *dussu moiu jedino-*

¹⁹ *Monumenta*, sv. 22, 178, 179.

²⁰ Iz zagrebačkog 17. stoljeća sačuvana je samo jedna oporuka koja nije pisana u bolesti nego prije odlaska na neizvjesno putovanje, ona Jurja Vernića, budućega gradskog bilježnika, iz 1636. godine. Usp. HR-DAZg-1/39 A.

²¹ *Monumenta*, sv. 20, *Protocollum civium*, 140–141.

²² *Monumenta*, sv. 21, *Zapisnici sjednica gradske uprave, passim*. Mogući malen znak o pitanju pismenosti može biti činjenica da u onom jedinom registriranom slučaju, kada je posljednja volja izrečena bez prisutnosti izaslanika magistrata (u kući u podgrađu, blizu Manduševca), prisutni je svjedoci ne zapisuju, nego usmeno kasnije iznose pred magistratom.

²³ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 636–643, oporuka udovice Petra Barlle.

²⁴ *Monumenta*, sv. 22, 179.

²⁵ *Isto*, 135; *Monumenta*, sv. 23, 70, 75; *Monumenta*, sv. 24, 193.

mu Bogu preporucham, telo moje pako na pokopannye matere Zemlie. Međutim, tek četiri oporuke u nastavku označuju mjesto pokopa, konkretno crkvu svetog Marka u trima slučajevima i jednom svetog Roka.²⁶ Daljnji tijek dispozicije donosi u raznim omjerima materijalno-pravne (imenovanje nasljednika), formalno-pravne (imenovanje izvršitelja oporuke) i nenasljedne pravne odredbe (određivanje skrbnika maloljetnoj djeci, priznavanje dugova, kao i vlastitih dužnika). Ove će se središnje teme detaljnije razraditi kasnije. U završnom dijelu oporuke nalazi se datacija isprave (ako nije bila navedena na početku) te koroboracija navođenjem imena i vlastoručnih potpisa dvojice svjedoka, koji su, kao što je rečeno, službeni izaslanici gradskoga magistrata. Ova dva elementa imaju, dakako, sve oporuke jer na njima počiva snaga njihove vjerodostojnosti i uopće mogućnost kasnije primjene. Zanimljivo je primijetiti da onu jedinu usmeno prenesenu oporuku (trinaestu), izrečenu bez prisutnosti službenih osoba magistrata, potvrđuju ne dvojica nego trojica svjedoka. Igrom slučaja, jedan je građanin, a dvojica su kmetovi.²⁷

4. OPORUČITELJI

Pravo pisanja oporuke imali su punopravni građani i plemići. Sva imena oporučitelja bilo je stoga moguće prema izvorima identificirati u gradskoj zajednici, nekad na temelju njihovih zanimanja, a nekad na temelju njihovih funkcija u gradskoj upravi, ako to iz ekspeditivnosti pisanja ili iz skromnosti, što je najčešće slučaj, i nije izričito navedeno u njihovim oporukama. Sačuvane su nam tako oporuke kovača Matije Vojnovića (1676.),²⁸ zidar-skog majstora Ivana Donatija (1679.),²⁹ trgovca Jakova Ingera (1695.)³⁰ i krznara Gašpara Jambrehovića (1695.)³¹ te gradskog prisjednika i fiska Ivana Snillara (1676.)³² i gradskog prisjednika Ivana Bolfa (1693.).³³ U gradu Zagrebu smrt je 1696. godine zatekla i Mihalja Grubačevića,³⁴ koprivničkoga gradskog suca,³⁵ a izaslanici gradskog magistrata pozvani radi pisanja oporuke, gradski kapetan Ivan Khaill i viconotar Nikola Tribinacz, krivo su zapisali njegovo ime tako da oporuka glasi na Mihalja Rubachevicha.

Budući da svi oni na isti način, prema uhodanoj praksi grada, daju izjave pred izaslanici-ma gradskog magistrata, od kojih je jedan gradski bilježnik ili vicebilježnik, završni je oblik oporuke ujednačen – premda se mogu vidjeti osobne crte, npr. u upotrebi konciznijih ili, pak, raspršenijih misli te u korištenju više ili manje riječi – i kao takav ne upućuje na društvene razlike koje među oporučiteljima mogu postojati. Ipak, oporuke gradskog fiska Sni-

²⁶ *Monumenta*, sv. 23, 71; HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 159–160, 160–162, 339–353.

²⁷ To je vidljivo iz počasnih titula s kojima su u fasiji navedeni. Prvi je *circumspectus*, a ostala su dvojica *providus*.

²⁸ *Monumenta*, sv. 22, 179–180. U izvorniku: Matthias Voinovich (Voynouych).

²⁹ *Monumenta*, sv. 23, 70–71. U izvorniku: Ivan Donati: Ioannes Donatus (Donati).

³⁰ *Monumenta*, sv. 24, 193–194. U izvorniku: Iacob Inger: Jacobus Inger (Hynger).

³¹ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 160–162.

³² *Monumenta*, sv. 22, 178–179. U izvorniku: Ioannes Snillar (Snellar, Snelyar, Snyelyar, Snyellar, Sniellar, Sniellyar, Zniller).

³³ *Monumenta*, sv. 24, 160.

³⁴ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 159–160. U izvorniku: Mihaly Rubacheuich.

³⁵ Više o njemu u: *Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice 1639. – 1700.* (prir. Karmen Levanić), sv. 1, Samobor 2006., 29.

llara i kovača Vojnovića, koje igrom slučaja u Zapisniku izjavnica stoje neposredno jedna iza druge, te razlike diskretno naznačuju: obojica imaju dugove, ali dok Snillar jedan dug od jedanaest škuda prebija drugim (što njemu duguje neki Anton), a za drugi od devet škuda određuje isplatu prodajom pšenice, Vojnović za svoje dugove od dva puta po dvije šku- da određuje isplatu prodajom pšenice, Vojnović za svoje dugove od dva puta po dvije šku- de i dva puta po osam škuda predviđa isplatu iz prodaje kuće, i to tek nakon udovičine smrti. Među muškim su oporučiteljima i Ivan Petras iz podgrađa kod Manduševca (1681.),³⁶ jedi- ni čiju su oporuku usmeno prenijeli svjedoci i Nikola Stuparić, gradečki župnik (1682.).³⁷ On je svojom izjavom pred magistratom oporučno ostavio svu svoju imovinu dvojici svoje braće zbog siromaštva u koje su upali nakon velikog požara.

Građansko pravo pisanja oporuke odnosilo se i na žene, to jest supruge, udovice i neu- dane kćeri zagrebačkih građana. Stoga ne začuđuje da među dvanaest zapisanih oporuka nalazimo pet koje su sastavile žene, a u Zapisnicima se na raznim mjestima i u raznim po- slovima izjavitelji pozivaju na još tri oporuke žena, na neke od njih i više puta, kao u slu- čaju oporuke Doroteje Jagatić. Nju izdvajamo jer se radi o zanimljivom slučaju plemićke djevojke, jedinice gradskoga senatora koja je najprije ostala bez oca, a onda i bez majke. Iz izvora vidljivo je da je već majka za udovištva prodavala imovinu,³⁸ a sama Doroteja, prvi put označena u izvorima kao *nobilis puella* 1663.,³⁹ mora se u više navrata, zapravo iz go- dine u godinu, boriti pred magistratom protiv različitih uzurpatora, uključujući i ujaka, senatora Mihalja Vernića.⁴⁰ U fasiji istoga Vernića iz 1676. godine doznajemo za njezinu bolest, smrt i oporuku koju je dala napisati prethodne godine *in ultimo agone suo*, a kojom je, između ostaloga, zagrebačkim klarisama legirala pravo otkupa zaloga određene svo- je šume na Tuškancu.⁴¹ Vernić otkupljuje to pravo od opatica, isplaćuje zalog i preuzima šumu. O sadržaju njezine oporuke i o legiranju imetka ili većeg dijela imetka u pobožne svrhe, možemo zaključiti i iz druge fasije koja je spominje: iste godine gradski edili crkve svetog Marka prodaju prazno kućno zemljište unutar zidina koje je oporučno ostavila toj crkvi, što vjerojatno znači da joj je uz sve ostale probleme i kuća izgorjela u požaru 1674.⁴²

Od pet oporučiteljica dvije su udane žene: prva prezimena Horvath odnosno Halambek, bez zapisanoga krsnog imena (1670.),⁴³ a druga Ana Šimanović (1696.).⁴⁴ Tri su udovice: plemenita Katarina Petričević (1677.),⁴⁵ plemenita Helena Kušević (1696.)⁴⁶ i Helena Ve- selinović (1698.).⁴⁷ Prema običaju vremena i mjesta, sve se ove žene u privatnom i javnom životu služe svojim imenom i rođenim prezimenom. Udane se žene ponekad u nastavku

³⁶ *Monumenta*, sv. 23, 143. U izvorniku: Ioannes Petrasz. Posljednja volja izrečena je oko Duhova 1681. Svjedoci je pred magistratom iznose godinu dana kasnije.

³⁷ *Monumenta*, sv. 23, 125. U izvorniku: Nicolaus Sztuparich.

³⁸ *Monumenta*, sv. 22, 116.

³⁹ *Monumenta*, sv. 18, 163. U izvorniku: Dorothea Jagatich.

⁴⁰ *Isto*, 174, 179, 183, 212, 219.

⁴¹ *Monumenta*, sv. 22, 169.

⁴² *Isto*, 148.

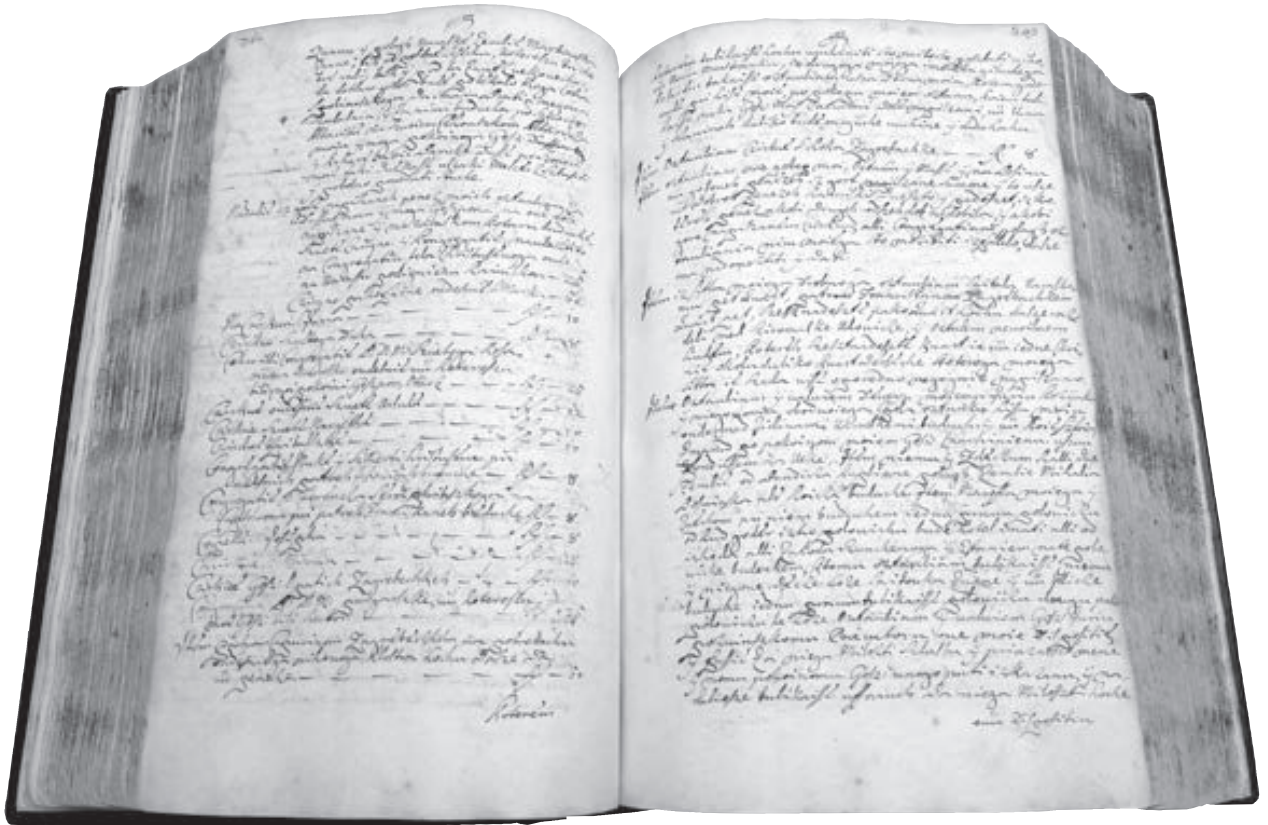
⁴³ *Isto*, 135–136. U izvorniku: Horvath aliter Halambegh. Oporuka je datirana godinom 1670., a upisana u Zapisnik 1675. godine.

⁴⁴ *Monumenta*, sv. 24, 219–220. U izvorniku: Anna Simanovich.

⁴⁵ *Monumenta*, sv. 23, 75–77. U izvorniku: Catharina Petrichevich.

⁴⁶ *Monumenta*, sv. 24, 216–217. U izvorniku: Helena Kussevich.

⁴⁷ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 339–353. U izvorniku: Helena Ueszellinouich.

Sl. 1. Zapisnik izjavnica (lat. *Protocollum fassionum*)

identificiraju i imenom svoga supruga, ali i ne moraju. Ta se realna situacija zagrebačke sredine tog vremena ogleda i u ovim oporukama: jedna udana žena nakon svoga prezimena (Horvat odnosno Halambek) dodaje *postuvanoga Juria Hutincza hisni tovarus*, a druga to ne čini, makar je iz daljnjeg teksta vidljivo da ima muža. Upravo on, Grga Poturić, kasnije i traži upis njezine oporuke u Zapisnik. Njihov izbor dodavanja ili nedodavanja muževa imena slijedi i gradski bilježnik, pa prvoj ženi dodaje muževo ime u kratak latinski naslov fasije, dok kod druge to ne čini.

Praksa vlastitog prezimena u javnoj komunikaciji za udane žene nastavlja se u Zagrebu i u 18. stoljeću, a – kada je o oporukama u Zapisnicima izjavnica riječ – prvi slučaj žene s muževim prezimenom nalazimo u 1750. godini (i to kao izoliran slučaj), u naslovu *Testamentum Mariae Constantiae Basseii* i u vlastoručnom potpisu oporučiteljice na kraju te oporuke.⁴⁸ U kontekstu dosad rečenoga pomalo paradoksalno zvuči činjenica da, za razliku od žena sa živim suprugom, udovice, pak, uz svoje prezime uvijek stavljaju i (ime i) prezime pokojnoga muža. Tako su, dakle, učinile i Katarina Petričević, *negdasniega plemenitoga kneza Mihalia Puczaka oztavliena udova*, Helena Kušević, *pokoynoga Martina Pozvinszkoga oztavljena udova*, i Helena Veselinović, *udoua pokoynoga goszpona Mihalia Kozjaka senatora*.

Za četiri od pet oporučiteljica moguće je utvrditi da su pripadnice gornjega gradskog sloja, s obzirom na to da je Pucak bio gradski sudac,⁴⁹ Hutinec i Pozvinski gradski prisjednici,⁵⁰ a Kozjak gradski senator, k tome i jedan od najbogatijih ljudi u gradu. Samo od 1680.

⁴⁸ HR-DAZg, PGZ, 1661 (81), 533–535.

⁴⁹ *Poglarstvo Slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, 226; *Monumenta*, sv. 18, *passim*. U izvorniku: Michal Puszak.

⁵⁰ *Monumenta*, sv. 18, 235, 251. U izvorniku: Georgius Hutinecz i Martinus Pozuinszky.

do 1686. kupio je deset nekretnina u gradu i na gradskom području, čime je bio najveći kupac nekretnina u gradu.⁵¹ Oporuka njegove udovice obuhvaća petnaest stranica gustoga teksta u Zapisniku izjavnica i po tome odskače od svih ostalih upisanih oporuka. Oporučiteljica, naime, raspolaže iznimno velikim nekretninskim imetkom i novčanim svotama, a nema žive djece pa svoju imovinu minuciozno raspodjeljuje, pretežno u pobožne i dobrotvorne svrhe, o čemu će riječi biti u posebnom poglavlju. O ugledu koji je uživala dovoljno je reći da su joj kao izaslanici magistrata na pisanje oporuke došli sâm sudac i vicesudac te da se o toj oporuci nakon njezine smrti raspravljalo na posebnoj sjednici gradskog Senata.⁵² Naravno, ovakva opsežna oporuka izuzetak je opravdan okolnostima, ali uz iznimku bezimene gospođe Horvat odnosno Halambek, čija je oporuka sastavljena doista u najkraćim mogućim crtama (najkraća od svih), dojam je na temelju preostalih triju oporuka da su ženske oporuke doista zbog duljih, elokventnijih rečenica, a i ponešto subjektivnijeg izraza (na primjer: *Ako bi sze osenil moj goszpodar, szvojum senu ako bi ona po zlo delala, da goszpoda imaju prodati y za dussu moju, mojega goszpodara na Szvetoga Marka dati...*) te većeg spominjanja detalja (*Poplun jedan imam koj dasze ima prodati [...] jeden koszuh sztari koisze ima dati vu ime Bosie jedne sene sztari*)⁵³ ponekad i dvostruko dulje od muških, koje prosječno obuhvaćaju stranicu i pol do dvije Zapisnika, zajedno s početnom i završnom opremom koja oporuku uklapa u fasiju.

5. NASLJEDNICI

Iako pravo na pisanje oporuke dobro zvuči i temelji se, kao što se obično kaže, još na odredbama zagrebačke Zlatne bule, u stvarnosti je ono dosta ograničeno postojanjem popisa zakonskih nasljednika pa je, dok god se na tom popisu nalazi i najudaljeniji kognat ili čak srodnik po tazbini, ostavitelju oduzeto pravo disponiranja nekretninom u korist nekog sa strane.⁵⁴ To je jasno i oporučiteljima s kraja 17. stoljeća pa se neki, kao Jakov Inger, u oporuci bave samo pokretnom imovinom i dugovima. Oni, pak, koji se upuštaju u spominjanje ili raspodjelu nekretnina, čine to da bi osigurali položaj supružnika, kao bezimena Horvat odnosno Halambek, Matija Vojnović ili Ivan Bolf, uredili odnose između preživjelog supružnika i djece, pogotovo ako ovi nisu vezani krvnom vezom, kao u slučaju Ane Šimanović, ili odredili što treba činiti u nekim posebnim situacijama koje naknadno mogu nastati, kao Ivan Snillar, koji u slučaju smrti njegove žene i kćeri, kuću ostavlja crkvi svetog Marka. U slučaju kad su djeca mala, moguće je, kao što je to učinio Mihalj Grubačević, napisati neutralnu, općenitu formulaciju *gibuchia y negibuchia osztauliam da sze med mojum decziczum y gazdariczum jednako y praudeno razdele tak zemlie uinogradi, szenokosse,*

⁵¹ *Isto*, 12 i *passim*. U izvorniku: Michael Kozyak (Kozia, Kosziak).

⁵² HR-DAŽg, PGZ, 1657 (77), 353.

⁵³ Svi primjeri iz oporuke Ane Šimanović, *Monumenta*, sv. 24, 219–220.

⁵⁴ Magdalena APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, *Zagrebački Gradec – Iura possessionaria*, Zagreb 1986., 127. Opširnije o pravnom aspektu na oporučno raspolaganje imovinom na zagrebačkom Gradecu vidi također u: ISTA, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, Zagreb 1998.; ISTA, „O oporučnoj slobodi u zagrebačkom Gradecu – po Zlatnoj buli i kasnijoj praksi“, *Zagrebački Gradec 1242 – 1850* (ur. Ivan Kampuš), Zagreb 1994., 91–102.

*kako druga oształa.*⁵⁵ No, u slučaju Helene Kušević, udovice s četvero djece, od kojih je kći udana, a od trojice sinova najmlađi još maloljetan, takvo što ne bi imalo puno smisla pa se ona najviše od svih – zapravo jedina – doista trudi sve podijeliti, uzimajući u obzir da kći preuzima brigu za najmlađeg brata pa njoj i zetu ostavlja kuću. Ne znamo kako je to kasnije funkcioniralo među nasljednicima Helene Kušević, ali za Anu Šimanović imamo podatak da je doista nakon sastanka očuha Poturića i dviju odraslih pastorki u kući Jakova Ilijašića, podžupana Zagrebačke županije, izvršena podjela koja je zadovoljila obje strane i povoljno riješila neke posebne komplikacije njihova slučaja. Poturić se prvotno uselio u kuću njihova pokojnog oca, ali je nakon toga ta kuća potpuno izgorjela, a nova je na tome mjestu sagrađena njegovim sredstvima.⁵⁶

Gašpar Jambrehović među onim je oporučiteljima koji su bez djece pa su njegovi nasljednici u polovicama njegova žena i sestra. Neki bračni parovi, kako bi preduhitрили ovakvu situaciju – to jest za slučaj da jedan od njih umre, a ne bi imali zajedničkog potomstva – uzajamno si unaprijed ostavljaju svu imovinu službenom izjavom pred magistratom. U promatranom razdoblju zadnje četvrtine 17. stoljeća osam je takvih parova zapisano u Zapisnicima izjavnica.⁵⁷ Nije ih ovdje potrebno poimence nabrajati, ali recimo da njihov broj ima tendenciju povećavanja krajem osamdesetih i u devedesetim godinama stoljeća, a dva para još nisu niti vjenčana nego su zaručnici. U njihovim izjavicama, ponekad i dirljivog sadržaja i s mnogo riječi, govori se o međusobnoj ljubavi i poštovanju koje jedno drugome žele tako iskazati. Varijacija na ovu temu jesu tri fasije u kojima samo supruga u takvom potencijalnom slučaju ostavlja svu svoju imovinu suprugu, a ne i obratno. U jednoj ne navode se posebni razlozi za takav čin, osim njezine iskrene ljubavi prema mužu (1686.),⁵⁸ u drugoj se bez navođenja pojedinosti govori o njegovim posebnim i brojnim dobročinstvima prema njoj (1680.)⁵⁹, no u trećoj se izričito navodi da je suprug prije braka isplatio sve njezine dugove ostavljene joj od pokojnog prvog muža, a koji su prelazili vrijednost njezine ukupne imovine koju mu stoga sada zavješta (1681.).⁶⁰

Ovaj zadnji slučaj, a radi se o plemenitoj Juditi Požgaj, podsjeća nas na činjenicu da nasljednici nasljeđuju i dugove. Postavlja se pitanje, kakvi i koliki su to bili dugovi da su nadilazili vrijednost imovine koja se, kao što je vidljivo iz fasije, sastoji od zidane kuće s vrtom u gradu (na sjevernoj strani današnjeg Katarinskog trga), drugog vrta u podgrađu uz cestu koja vodi prema današnjoj Trešnjevci, oranice u Bankoviću (na području današnje Trešnjevke) i vinograda na Goljaku? U izvorima nalazimo da je prvi muž nesretne nasljednice bio Toma Faberius, gradski prisjednik, od oca Matije, gradskog senatora, i bio je živ tek nešto više od godinu dana ranije.⁶¹ Samo jedan od njegovih dugova glasio je na 600 forinti,

⁵⁵ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 159–160.

⁵⁶ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 162 – 166.

⁵⁷ *Monumenta*, sv. 23, 32; *Monumenta*, sv. 24, 42, 71, 117, 172, 173, 192, 222.

⁵⁸ *Monumenta*, sv. 23, 211. Margareta Rosinić Andriji Humaniću (u izvorniku: Margaretha Rossinich i Andreas Humanich).

⁵⁹ *Isto*, 34. Barbara Fukec Matiji Horvatu (u izvorniku: Barbara Fukecz i Matthias Horvath).

⁶⁰ *Isto*, 114. Plemenita gospođa Judita Požgaj izvrsnome Jurju Dariću (u izvorniku: Iuditta Posgai i Georgius Darich).

⁶¹ *Monumenta*, sv. 18, 257.

a bilo je i drugih.⁶² Brza preudaja riješila je ovu mladu udovicu dugova, ali i problema sa svekrom, koji je bio voljan pomoći (i pomogao je), ali je očekivao povrat obiteljske zemlje.⁶³

Mnogo su bolje pri nasljeđivanju muževa prošle udovice Petričević i Veselinović, koje uz kuću raspolažu sa šest, odnosno čak trinaest zemljišnih nekretnina. Kako nemaju vlastitih potomaka, njihovi su nasljednici brat, plemićki sudac Zagrebačke županije i šogorica kod prve, a brat i sestra pokojnog muža te njezina sestrična kod druge. Bez djece su među oporučiteljima, osim njih i Jambrehovića, još i bezimena Horvat odnosno Halembek i Ivan Donati te, dakako, župnik Nikola Stuparić. Dok ostalo troje iskazuje očekivane nasljednike, ženu i sestru, muža te dvojicu braće, oporuka zidarskog majstora Ivana Donatija posebno je zanimljiva po tome što se u ispravi, koja je više-manje popis njegovih dužnika i vlastitih dugova, na jednome mjestu spominje brat Karlo, očito njegov suradnik u zidarskom poslu – njemu, naime, povjerava radove u Remetama. Ipak, u nastavku svu svoju imovinu, *tersje, zemliu i hisu*, kao i vino, ostavlja crkvi svetog Roka, a povrće i vino ocima kapucinima. Ovu je oporuku dao upisati u Zapisnik izjavnica gradski edil svetog Roka.⁶⁴

Kao oporučno designirane nasljednike treba, dakle, registrirati na ovome mjestu i pravne osobe, razne crkve te crkvene i dobrotvorne ustanove koje su u novčanom ili zemljišnom obliku darivanja prisutne u deset od dvanaest oporuka, kao što će se vidjeti dalje u radu.

6. IMETAK

Uz brigu za dobrobit duše, koja je na različite načine izražena u gotovo svim oporukama, temeljne su teme oporuka, dakako, imetak i dugovi. To je ono što je predmet pisanja oporuke u zemaljskom, materijalnom smislu, no ni tu ne treba posve isključiti duhovni aspekt stvari jer je pošteno i pravedno sređivanje zemaljskih računa početak sređivanja računa i na nebu. Tu se transcendentno spaja s racionalnim i praktičnim pa je raspoređivanje imetka među bližnjima i potrebitima te priznavanje vlastitih dugova bitan dio pripreme za „dobru smrt“.⁶⁵ Na praktičnoj, pak, razini ova dva elementa bitno olakšavaju daljnji položaj i konkretno postupanje nasljednika, tim više što oporučitelj u oporuci navodi ne samo kome je on dužan (određujući najčešće i konkretan način isplate duga) nego i koji su njegovi dužnici te koliki mu iznos duguju.

Sve oporuke, osim jedne,⁶⁶ navode najprije imetak, a onda dugove. Nepokretni imetak koji se spominje u oporukama, očekivan je: kuća, vinograd, oranica, vrt, grob, *marof's* vr-

⁶² *Monumenta*, sv. 23, 294.

⁶³ *Monumenta*, sv. 24, 95.

⁶⁴ *Monumenta*, sv. 23, 70–71.

⁶⁵ Po nauku Katoličke crkve, drugi su dio pripreme sakramenti – sakrament pokore, bolesničkog pomazanja i euharistija kao popudbina. Usp. *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb 1994., § 1525. Ovome možemo dodati i mišljenje Zdenke Janeković Römer, koja čak smatra da se „nenadana smrt, bez oporuke, ispovijedi i svjedoka smatrala sramotnom i nečasnom“ jer je oporuka „prije svega sredstvo sređivanja računa sa svijetom i s Bogom. Umrijeti bez oporuke značilo je ne samo da će nasljednici imati neprilike, već prije svega to da pokojnik ili pokojnica nisu bili vrlo kršćani i građani i da se nisu dobro pripravili za ‘veliki prijelaz.’“ Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, „Na razmeđu ovog i onog svijeta: Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka“, *Otium*, 2/1994., br. 3–4, 3.

⁶⁶ *Monumenta*, sv. 23, 70–71, oporuka Ivana Donatija.

tom, sjenokoša.⁶⁷ Ponekad se nepokretnu imovinu navodi samo paušalno, onako kako je to, na primjer, učinio Ivan Bolf: *Senno moja Anna Magdalena vsega moiega imuchka gibuchega y negibuchega pravu polovico ostavljam. Drugu pako poloviczu decza moja hochu da budu imela.*⁶⁸ Zbog toga nije moguće dobiti uvid u cjelokupan korpus imovine oporučitelja, no iz dostupnih podataka možemo zaključiti da prosječan oporučitelj, čija je oporuka zapisana u Zapisnicima izjavnica, posjeduje kuću⁶⁹ i bar jednu, ako ne i dvije ili tri zemljišne nekretnine. Od onih koji se upuštaju u poimenično nabranje nekretnina, *hižu* ne spominju samo bezimena Horvat i Gašpar Jambrehović. Ostali kuću stavljaju na prvo mjesto, a zanimljivo je zamijetiti da svi imaju samo jednu – čak i daleko najbogatija građanka, Helena Veselinović, vlasnica četrnaest nekretnina.⁷⁰ Od ostalih su nekretnina najpopularniji i najbrojniji vinogradi, poimence nabrojani čak dvanaest puta.⁷¹ Oni svojim vlasnicima daju vino za domaću upotrebu i prodaju, a ono je često i artikl koji mnogi daruju crkvenim redovima radi služenja misa za njihovu dušu ili naređuju prodaju i davanje novaca u istu svrhu. Od jedanaest poimence spomenutih oranica, šest ih je u vlasništvu Helene Veselinović. Zanimljiv je i slučaj Katarine Petričević, još jedne dobrostojeće žene. Osim njezinih dviju vlastitih oranica, obrađuju se i zemlje *spitala i czirkve*, pri čemu onda urod ostavlja *od spitalzkeh spitalu, od czirkveneh czirkve od Szvete Marie Congregatie tamo.*⁷² Trojica oporučitelja ostavljaju grob u crkvi svetog Marka, a Helena Veselinović ostavlja u toj crkvi i klecalo, pola svojoj sestričnici, pola družbenici Susani Czoczelly, koja se vjerno skrbi za nju u starosti.

U oporuci kovača Vojnovića spominje se *mestria*, a u onima trgovca Ingera i gradskog prisjednika Bolfa *staczun* te u njemu *blago*. I obrt i dućani spominju se u kontekstu prodaje, kako bi poslužili za isplatu dugova i troškove sprovoda. Od veće pokretne imovine u oporukama dviju bogatijih udovica koje imaju svaka svoj majur, *marof*, spominje se stoka, kao i oruđe (plug, kola...). S izuzetkom vina koje se navodi u polovini oporuka, sitnija pokretna imovina tek je povremeno predmet raspodjele, pretežno u ženskim oporukama. Radi se o raznim pojedinačnim predmetima za kućnu i osobnu upotrebu – od škrinja, srebrnih i pozlaćenih posudica do kožuha, platna, jastuka i blazina, a najbogatija oporučiteljica uključuje i odredbu kome ostavlja dva tuceta kositrenih zdjela. Ipak, mora se reći da se upravo u muškoj oporuci, onoj samca Ivana Donatija, nalazi jedini popis (nevelike) osobne imovine, predmet po predmet, jer ih on, kao i sve svoje nekretnine, ostavlja crkvi svetog Roka.⁷³

⁶⁷ Premda se izričito ne spominje, ostavinski predmet bila je i jedna šuma: župnik Nikola Stuparić u svojoj izjavi pred magistratom dvojici svoje braće ostavlja *universa et qualibet bona sua et iura possessionaria* (*Monumenta*, sv. 23, 125). Njegov se imetak, prema rekonstrukciji iz transakcija zapisanih u Zapisnicima izjavnica, sastojao od kuće s fundušem u Mesničkoj ulici (*Monumenta*, sv. 22, 158; *Monumenta*, sv. 23, 87), vinograda na Vrhovcu (*Monumenta*, sv. 22, 193) i šume kraj potoka Jelenovec (*Monumenta*, sv. 22, 246).

⁶⁸ *Monumenta*, sv. 24, 160. Analizom kupoprodajnih transakcija moguće je ipak utvrditi da je posjedovao barem vrt (*Monumenta*, sv. 23, 129), oranicu (*Monumenta*, sv. 23, 200) i vinograd (*Monumenta*, sv. 23, 199).

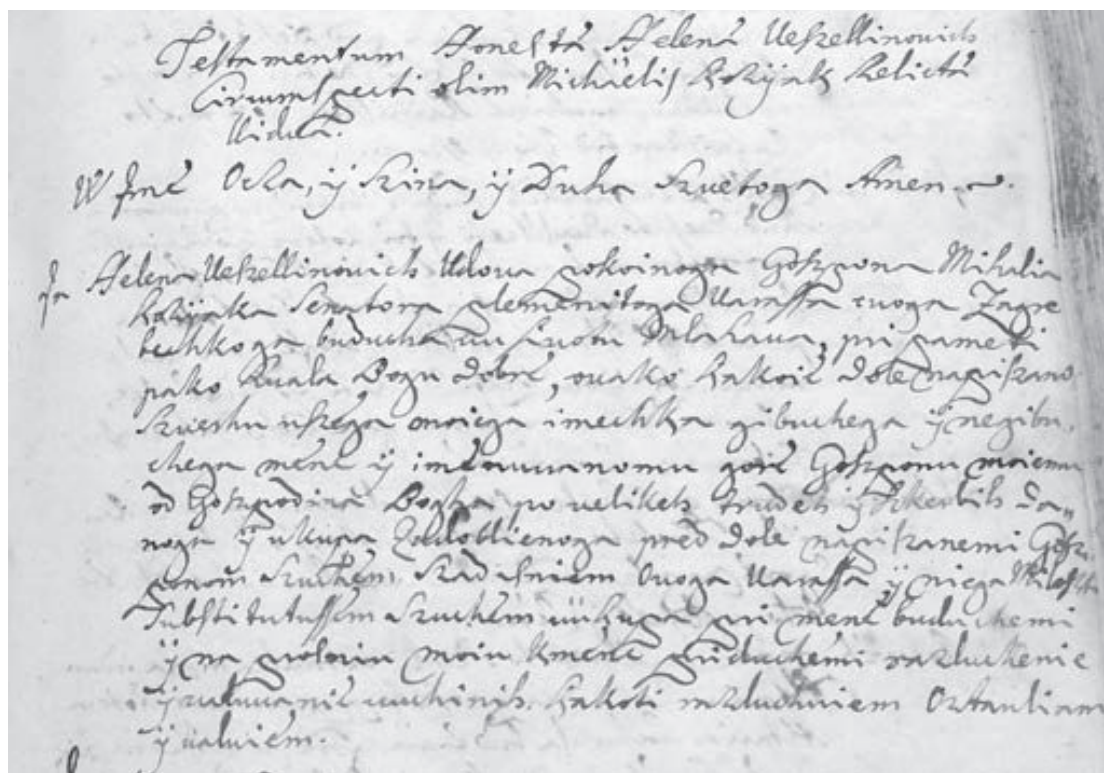
⁶⁹ Posjedovanje nekretnine u gradu bilo je, uostalom, jedan od uvjeta za primitak u građanstvo. Usp. Zvezdana SIKIRIĆ, „Građani Slobodnog i kraljevskog grada Zagreba prema Knjizi građana (1733-1799)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 29/1996., 106.

⁷⁰ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 339–353.

⁷¹ Dapače, ako se u kojeg od oporučitelja (izuzev najbogatije oporučiteljice) nalazi više od jedne nekretnine iste vrste, to su najčešće upravo dva vinograda.

⁷² *Monumenta*, sv. 23, 75–77.

⁷³ *Isto*, 70–71. Taj koncizan popis sadrži razne alate, dvije blazine i dva jastuka, svileno sukno, nekoliko komada odjeće, uključujući crvene čizme, sablju, pušku karabinku i njezinu opremu, lampaš, svijećnjak, dvije ponjave i gunj te vino, nešto žitarica i drva za ogrjev.

Sl. 2. Početak oporuke Helene Veselinović

Posebna je vrsta imovine i novac. On se u obliku gotovine, kao izravnog predmeta oporučivanja, pojavljuje u trima oporukama (odnosno četirima ako se računa i ona u kojoj oporučiteljica ostavlja svotu od 20 forinti za svoj pokop).⁷⁴ Osim gotovine, novac se u oporukama pojavljuje i na neizravan način, u dvama oblicima. Kao prvo, prisutan je u kontekstu dugova pa se zapisane svote dugovanja nekih osoba oporučitelju mogu smatrati njegovom imovinom koju nasljednici tek trebaju realizirati. Kao drugo, u nekoliko slučajeva oporučitelj, ostavljajući kuću nekom određenom nasljedniku, traži od njega ispunjavanje nekog novčanog uvjeta: braća župnika Stuparića moraju dvojici nećaka isplatiti po 50 forinti,⁷⁵ brat Katarine Petričević treba crkvi sv. Marka dati 50 ugarskih dukata,⁷⁶ a zet i kći Helene Kušević platiti dug od 100 forinti.⁷⁷ Novac kao gotovina koja se oporučuje obitelji pojavljuje se samo u trgovca Ingera, i to lijepa svota od 62 zlatna dukata cekina te 100 talira i škuda.⁷⁸ U ostalim dvjema oporukama koje spominju gotovinu, ona se namjenjuje za određenu svrhu. Dok Grubačević, kao stranac u gradu, ostavlja novčane svote od po 100 rajnskih forinti za mise za svoju dušu te za crkvu sv. Marka, gdje želi biti pokopan,⁷⁹ bogata udovica Veselinović na početku oporuke zbraja sve vrste i svote novca kojima raspolaže (zlatne dukate – cekine, mletačke škude i rajnske forinte)⁸⁰ te, preračunavši ih u rajnske

⁷⁴ *Monumenta*, sv. 24, 219–220.

⁷⁵ *Monumenta*, sv. 23, 125.

⁷⁶ *Isto*, 75–77.

⁷⁷ *Monumenta*, sv. 24, 216–217.

⁷⁸ *Isto*, 193–194.

⁷⁹ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 159–160.

⁸⁰ Zlatnim dukatima – cekinama vrijednost se računa po četiri forinte, a mletačkim škudama po dvije forinte. Više o vrstama i tečaju novca u prometu u toku 17. stoljeća vidi u: Zlatko HERKOV, *Povijest zagrebačke trgovine*, Zagreb 1987., 176–179.

forinte, dobivenu svotu od 1154 forinte⁸¹ raspodjeljuje u pobožne i dobrotvorne svrhe, a gradskim senatorima, kako bi im zahvalila za dugogodišnje prijateljstvo s njezinim pokojnim mužem, daje svakome po zlatnik.⁸²

Zanimljivo je na kraju primijetiti da se svi oporučitelji, započinjući raspodjelu, referiraju na tu imovinu kao na *moj imetek* (što je, s jedne strane, logično jer neće raspodjeljivati tuđu imovinu), no samo dvije oporuke, i to ženske, apostrofiraju u nastavku stjecanje tog imetka zajedno sa suprugom, pri čemu jedna – ona najbogatije oporučiteljice – pri spomenu *gibuchega i negibuchega* imetka dodaje i ovo: *mene i imenuvanomu gore goszponu moiemu od Goszpodina Boga po velikeh trudeh i szkerbih danoga y ukupa zadoblienoga*.⁸³

7. DUGOVI

Dugh i *dusan* riječi su koje se nalaze u jedanaest od dvanaest obrađenih oporuka. Čak bi se u nekom smislu moglo reći da su dugovi, kako aktivni tako i pasivni, jedan od glavnih razloga zašto uopće netko zove k sebi izaslanike magistrata i daje zapisati posljednju volju. Svatko od njih želi otići pred Božji sud namirenih računa na Zemlji, a ujedno svojim nasljednicima olakšati snalaženje u potraživanjima nakon oporučiteljeve smrti.

Oporučitelji žive u svijetu premreženom dugovima. Svatko je od njih dio te mreže, bilo kao vjerovnik ili kao dužnik, a najčešće oboje. Karakterističan je primjer Ivan Donati, građevinski poduzetnik. On je dužan za građevinski materijal, plaću jednom zidarar i druge troškove od oko 16 forinti, no, s druge strane, njemu su dužna šestorica naručitelja, među kojima isusovci, Thomas Erdödi i sâm ban, u ukupnoj vrijednosti od 283 forinte.⁸⁴ Među dužnicima je trgovca Ingera gradski magistrat, a on sâm, premda raspolaže, kako se vidi iz oporuke, priličnom svotom gotovine, još nije vratio dug od 70 forinti svojoj sestri.⁸⁵ Između dugova i vlastitih potraživanja od dužnika balansira Ivan Snillar, čiji je primjer prebijanja dugova i isplate drugih iz pšenice za prodaju već ranije spomenut u radu.⁸⁶ Nešto lošije stoje Ivan Bolf i Martin Vojnović. Obojica u oporukama spominju zemlju koju su dali u zalog za dug – prvi oranicu za 20 forinti,⁸⁷ a drugi vrt za 8 škuda.⁸⁸ Usto imaju i drugih dugova – Ivan Bolf, štoviše, cijeli popis. Ipak, „blago“ je iz njegova štacuna očito dostajalo za njihovo plaćanje jer njegovu udovicu ne nalazimo u Zapisniku izjavnica kao prodavateljicu, kao što nalazimo udovicu Ivana Snillara. U fasiji, u kojoj ona godinu dana nakon njegove smrti prodaje vinograd, kao razlog prodaje izričito se navodi plaćanje dugova pokojnog supruga.⁸⁹

⁸¹ Za usporedbu, cijene prodanih nekretnina u gradu 1696. (*Monumenta*, sv. 24, 203–234): drvene kuće unutar zidina prodane za 70, 97 140, 200 i 250 forinti; oranica za 30 forinti, vrt s fundušem za 140 forinti, vrt s hambarom za 60 forinti, a vinograd, zemljište, šuma i kljiet za 51 forintu.

⁸² HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 339–353. Gradskom sucu Stepaniću i podsucu Pozvinskom ostavlja i oranicu, odnosno polovicu vinograda kao plaću za njihov trud kao imenovanih izvršitelja njezine oporuke.

⁸³ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 339–353.

⁸⁴ *Monumenta*, sv. 23, 70–71.

⁸⁵ *Monumenta*, sv. 24, 193–194.

⁸⁶ *Monumenta*, sv. 22, 178–179.

⁸⁷ *Monumenta*, sv. 24, 160.

⁸⁸ *Monumenta*, sv. 22, 179–180.

⁸⁹ *Isto*, 216.

Od žena oporučiteljica dug bilježi samo jedna, udovica Helena Kušević, i to velik, od 100 forinti.⁹⁰ Oporučno ga rješava predajom kuće zetu i kćeri. Dvije bogatije žene pojavljuju se kao vjeronice, primateljice zaloga. Helena Veselinović dugove ostavlja „za dušu“, a Katarina Petričević za prstene koje ima u zalogu određuje da se upotrijebe za troškove njezina sprovoda, ako ih vlasnik ne iskupi za njezina života.⁹¹ Ovo je ujedno primjer kako oporučitelji dugovima koji im još nisu podmireni u oporuci mijenjaju namjenu, koristeći ih za podmirivanje vlastitih troškova ili ih, pak, nerijetko ostavljaju u pobožne svrhe, darujući ih bratovštinama, ocima kapucinima i *petljarima* – siromasima. Tako i trgovac Inger prije spomenutu svotu, koju mu očito već dulje vrijeme duguje gradski magistrat (jer kaže: *za koje goszpon szudec dobro znaiu*), ostavlja na jednake dijelove bratovštini Svetog Tijela, bratovštini Blažene Djevice Marije i siromasima.⁹²

8. SKRB ZA DUŠU

Današnji čitatelj oporuka iz 17. stoljeća u opasnosti je da uvodnu rečenicu o preporučivanju duše Gospodinu Bogu, a tijela materi zemlji pročita kao notarsku frazu, jednostavno formulu kojom započinju oporuke. Za ondašnje oporučitelje duša je, međutim, doista najdragocjenija njihova „imovina“, koja je vrijedna prvoga mjesta i koja se predaje najdragocjenijem nebeskom primatelju. Druga je njihova dragocjena „imovina“ samo njihovo tijelo, vrijedno također pravog kršćanskog pokopa i dostojnog počivališta do dana uskrasnua mrtvih, pa bilo to kod *Szvetoga Roka (...)* na desnu ztran pod oblukom, kako to moli Ivan Donati,⁹³ ili *vu (...)* rake okolu velikoga oltara crkve svetog Marka, kao što to želi bogata Helena Veselinović.⁹⁴

Dok su dosad razmatrane sastavnice oporuka bile okrenute životu na zemlji, briga za dušu okrenuta je već onome s druge strane „velikog prijelaza“ i ona u oporuci zavještanjem duše Bogu i svecima tek počinje. Ova je briga u materijalnoj oporuci nužno izražena materijalnim sredstvima, no njezina je vrijednost duhovna i simbolična te je tako treba čitati. Budući da nauk Katoličke crkve govori o vrijednosti molitve i posebno euharistijske žrtve, mise, za dobrobit ne samo živih nego i pokojnika, olakšavajući i ubrzavajući dušama prijelaz iz Čistilišta u Raj,⁹⁵ oporučitelji ulažu u vlastitu budućnost kada simboličnim darom traže da se mise služe radi pokoja njihove duše, da ne budu zaboravljeni u molitvenom smislu. Ovi darovi nazivaju se legatima *pro anima*.

Samo dvije od dvanaest oporuka ne spominju baš nikakve odredbe koje bi se na to odnosile. Slučajno ili ne, to su upravo dvojica oporučitelja označena u prošlom poglavlju kao oni što najslabije stoje u pogledu dugova. Od ostalih deset, u njih šest spominje se darovanje nekretnina,⁹⁶ u sedam materijalni legati (vino, stoka, žito, platno, srebrni i pozlaćeni

⁹⁰ *Monumenta*, sv. 24, 216–217.

⁹¹ *Monumenta*, sv. 23, 75–77.

⁹² *Monumenta*, sv. 24, 193–194.

⁹³ *Monumenta*, sv. 23, 70–71.

⁹⁴ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 339–353.

⁹⁵ *Katekizam Katoličke crkve*, § 1032.

⁹⁶ *Monumenta*, sv. 22, 135–136, 178–179; *Monumenta*, sv. 23, 70–71, 75–77; *Monumenta*, sv. 24, 216–217; HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 339–353.

predmeti, škrinja),⁹⁷ a u četirima oporukama novčani.⁹⁸ Kao što je vidljivo iz preklapanja brojeva, u nekim oporukama radi se o kombinacijama više vrsta legata. U apsolutnom je iznosu najviše dala Helena Veselinović jer je u tu svrhu dala više od 1000 forinti, oranicu, žito, a dat će izraditi i skupocjenu pokaznicu za oce kapucine,⁹⁹ no u relativnom je iznosu najviše dao Ivan Donati, koji je crkvi ostavio cjelokupan svoj imetak; kuću, zemlju, vinograd, pokretnu imovinu i vino.¹⁰⁰ Između njih su ostali oporučitelji – bezimena Horvat odnosno Halambek s jednom od dviju nekretnina, Katarina Petričević s trima od sedam te Ivan Snillar i Helena Kušević s jednom od četiriju. Najviše je darova ustupljeno crkvi svetog Marka, ali su oporučitelji darivali i crkve svetog Roka, svetog Jurja, svete Marije *na piaczu* te kapucine, franjevce, pavline i bratovštine.

Poseban je oblik legiranja u obrađenim oporukama legiranje s odgodom ili, pak, uvjetno, samo u slučaju točno određenih okolnosti. Odgoda legata odnosi se na stupanje na snagu nakon smrti nasljednika, konkretno, bračnog druga bezimene Horvat odnosno Halambek, a okolnosti koje bi mogle aktivirati legate u slučaju Ivana Snillara i Jakova Ingera jesu smrt žene i djece ili samo djece. Da odgođeni legati nisu bili neobični i da nisu padali u zaborav s godinama, pokazuju fasije, poput one iz 1677., gdje se crkvi svetog Marka isplaćuje određena novčana svota, na temelju oporučne volje Jurja Vernića od više od deset godina ranije, da vrt preko puta Kamenitih vrata ostavi kćeri Margareti, udovici, s tim da se nakon njezine smrti preda crkvi svetog Marka uz obvezu služenja jedne mise mjesečno. Sada uplaćena svota bit će temelj zaklade (altarije), iz čije će se godišnje kamate financirati edili crkve i služenje jedne mise mjesečno za tu obitelj, a edili se u ime crkve svetog Marka odriču prava na vrt.¹⁰¹

Bogata Helena Veselinović zaslužna je za dvije altarije, odnosno prebende, jednu novčanu i jednu zemljišnu: crkvi sv. Marka daje 500 forinti kao zakladu iz čije će se godišnje kamate financirati crkva i posebno altarist, svećenik koji će služiti dvije tihe mise mjesečno i jednu pjevanu godišnje za njezinu dušu i duše njezine pokojne kćeri i supruga, a Cehu bravara ostavlja određenu zemlju da se iz njezinih prihoda financira cehovski altarist koji će na cehovskom oltaru u crkvi sv. Marka¹⁰² služiti također dvije mise mjesečno, dok god bude postojao ceh. Osim ovih zaklada, dala je i pojedinačne legate svakoj od jedanaest crkava na području Gradeca¹⁰³ i svim crkvenim bratovštinama – kongregacijama, četirima na području Gradeca (Svetog Tijela Kristova, Blažene Djevice Marije od Svetoga Rožarija, Muke i smrti Kristove i Blažene Djevice Marije purgarske) te jednoj kod franjevaca na Kapitolu (Svetog Franje).¹⁰⁴ Ove bratovštine spominju se kao primateljice legata i u pet drugih

⁹⁷ *Monumenta*, sv. 22, 135–136; *Monumenta*, sv. 23, 70–71, 75–77; *Monumenta*, sv. 24, 193–194, 219–220; HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 160–162, 339–353.

⁹⁸ *Monumenta*, sv. 24, 193–194, 216–217; HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 159–160, 339–353.

⁹⁹ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 339–353.

¹⁰⁰ *Monumenta*, sv. 23, 70–71.

¹⁰¹ *Monumenta*, sv. 22, 196.

¹⁰² Ovaj ceh, zvan špoljarski, brinuo se o oltaru Blažene Djevice Marije, koji se nalazio u sjevernoj apsidi crkve sv. Marka, uz crkveni zvonik. Usp. Marija ŠERCER, *Stari zagrebački obrti*, Zagreb 1991., 31.

¹⁰³ To su, prema njezinoj oporuci iz 1698.: župna crkva sv. Marka, crkve sv. Jurja, sv. Duha, sv. Uršule, sv. Margarete, sv. Mihovila, sv. Roka, špitalska crkva, kapucinska crkva, crkva samostana klarisa i isusovačka kapela sv. Josipa.

¹⁰⁴ HR-DAZg, PGZ, 1657 (77), 339–353.

oporuka, što pokazuje koliko su bile važne i prisutne u životu grada. Može se pretpostaviti da su muški oporučitelji bili njihovi članovi, kao što to za svog oca i pokojnog muža kaže Helena Veselinović, jedina koja se u svojoj oporuci upušta u naraciju tog tipa, ali za Ivana Snillara to možemo i tvrditi jer, slijedom okolnosti, bratovštini Blažene Djevice Marije duguje članarinu od 3 forinte.¹⁰⁵ Svaka od bratovština brinula se na svoj način za pobožan život svojih bratima i njihov kršćanski sprovod, a financijska su podloga njihova djelovanja, osim članarina, upravo ovakvi pobožni legati. Oporučni legati *pro anima* rezultiraju stoga ne samo duhovnom korišću za oporučitelja nego i općepriznatom društvenom korišću.

9. ZAKLJUČAK

U zagrebačkoj sredini zadnje četvrtine 17. stoljeća, u vremenu inače teškom za grad, između požara, kužne opasnosti, nerodnih godina i rata u blizini, sazreli su uvjeti da gradska uprava propisom o obveznom unosu transakcija u gradsku knjigu u obliku fasija – izjavnica potakne zapisivanje svih pravnih poslova u gradu. Navikavanjem građana na administraciju dobili smo Zapisnike izjavnica, dragocjen povijesni izvor za povjesničare ranoga novog vijeka. U zapisnicima se, osim konkretnih prodaja i kupovina nekretnina, davanja u zakup i slično, s vremenom stvorio i prvi korpus (prijepisa) oporuka, nevelik brojem, ali značajan jer se radi o vrsti dokumenta koja je dotad u zagrebačkoj sredini ostajala u sferi privatnoga i, dakle, za povjesničare izgubljenoga. Premda većina oporuka u optjecaju i primjeni u gradu u ovo vrijeme, za razliku od 18. stoljeća, još ostaje izvan gradske knjige zapisnika, one koje su zapisane, kao i one koje se samo spominju u drugim pravnim poslovima, mogu biti temelj za analizu pravnih, društvenih, ekonomskih i kulturnih elemenata koji karakteriziraju epohu, a posebno delikatnih pitanja religioznosti i odnosa prema transcendentnome samih oporučitelja i sredine u kojoj žive.

Budući da Gradec ima vrlo uhodanu praksu dolaska službenih izaslanika magistrata u kuću sugrađanina koji želi sastaviti oporuku, oporuke imaju više-manje ujednačenu formu, no osobitosti oporučitelja dolaze do izraza u izričaju, dužini oporuke i načinu nabranjanja. Svojim pravom pisanja oporuke, koje je pripadalo građanima i plemićima, koristili su se i muškarci i žene, premda potonje u nešto manjem broju. Jezik je svih oporuka hrvatski, dok će već početak 18. stoljeća donijeti i oporuke na njemačkom.

Analiza oporuka i usporedba podataka s drugim izvorima pokazuje da su oporučitelji najvećim dijelom pripadnici gradskog sloja koji sudjeluje u upravi grada, uz nekolicinu trgovaca i obrtnika. Oporučitelji su višestruki vlasnici nekretnina u gradu i na njegovu području, no samo neki od njih daju pisati oporuku s izričitom namjerom da detaljno raspodijele imetak. Drugima je važnije osigurati položaj supružnika; relativno brojni bračni parovi to čine unaprijed, svečanom izjavom pred magistratom kojom si međusobno ostavljaju imovinu u slučaju da jedan od njih umre, a nemaju zajedničku djecu. Ovo rješenje sve je češće prema kraju stoljeća.

¹⁰⁵ *Monumenta*, sv. 22, 178–179.

Nepokretna imovina oporučitelja obuhvaća elemente karakteristične za hrvatske gradove u ranom novom vijeku: kuću, ponekad i s vrtom u gradu, ali i vinograd, oranicu, vrt, sjenokošu, pa i šumu jer je Zagreb ipak malen grad koji krajem stoljeća doseže broj od oko 3600 stanovnika u objema jurisdikcijama. Veličina imovine oporučitelja treba se sagledati u odnosu na dugove; dugovi su zagrebačkih oporučitelja s kraja 17. stoljeća brojni, a u nekim slučajevima i nesavladivi, kako to pokazuju primjeri nekih udovica i njihovi problemi u otplati muževih dugova nakon njegove smrti, pri čemu se radi o udovicama gradskih prisjednika (i samog fiska). Staviti na papir dugove jedan je od bitnih motiva za pisanje oporuke, što se vidi iz detaljnih popisa, dok podjela imovine zna biti kraća i općenita. Ne treba zanemariti ni duhovni aspekt stavljanja vlastitih računa na papir u očekivanju polaganja računa na nebu koje oporučiteljima neposredno predstoji.

Napokon, prisutnost izdašnih legata *pro anima*, bili oni u novcu, brojnim vedrima vina, ostaloj robi ili nekretninama u čak deset u dvanaest oporuka, govori o važnosti koju oporučitelji pridaju ovom aspektu svoje pripreme za smrt. Sve su obrađene oporuke, osim one bogate Helene Veselinović, vrlo ili relativno ograničene u narativnom pogledu, težište polažu na kratko i svrhovito nabranje, a ne na objašnjavanje motiva. Stoga, baš kao što ona u svojoj dugoj oporuci na svakom koraku moli prije svega za ustrajne molitve za njezinu dušu i duše pokojne kćeri i supruga, tako i legatice za dušu ostalih oporučitelja, zapisane kratko, s malo riječi, treba promatrati kao izraze iskrene pobožnosti, a ne običaja ili trgovine duhovnim dobrima.

U tom smislu oporuke predstavljaju izazov u istraživanju te je potrebno nastaviti rad na njima, i to upravo na građi gradova hrvatskog kontinenta koji glede istraženosti ove vrste građe daleko zaostaju u odnosu na gradove hrvatske obale, jednako kao i razdoblje ranog novog vijeka u odnosu na srednji vijek.

Izvori i literatura

Neobjavljeni izvori

Državni arhiv u Zagrebu (DAZg), Poglavarstvo grada Zagreba (PGZ), 1657 (77), Zapisnik izjavnica (Protocollum fassionum) za godine 1693. – 1714.

Objavljeni izvori

Monumenta historica civitatis Zagrabiae. Povijesni spomenici grada Zagreba, sv. 18 (prir. Emilij Laszowski), Zagreb 1949.

Monumenta historica civitatis Zagrabiae. Povijesni spomenici grada Zagreba, sv. 20 (prir. Emilij Laszowski i Lelja Dobronić), Zagreb 1971.

Monumenta historica civitatis Zagrabiae. Povijesni spomenici grada Zagreba, sv. 21 (prir. Lelja Dobronić), Zagreb 1975.

Monumenta historica civitatis Zagrabiae. Povijesni spomenici grada Zagreba, sv. 22 (prir. Lelja Dobronić), Zagreb 1992.

Monumenta historica civitatis Zagrabiae. Povijesni spomenici grada Zagreba, sv. 23 (prir. Lelja Dobronić i Branka Molnar), Zagreb 2004.

Monumenta historica civitatis Zagrabiae. Povijesni spomenici grada Zagreba, sv. 24 (prir. Branka Molnar), Zagreb 2007.

Literatura

Magdalena APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, Zagreb 1998.

Magdalena APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, „O oporučnoj slobodi u zagrebačkom Gradecu – po Zlatnoj buli i kasnijoj praksi“, *Zagrebački Gradec 1242 – 1850* (ur. Ivan Kampuš), Zagreb 1994., 91–102.

Magdalena APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, *Zagrebački Gradec – Iura possessionaria*, Zagreb 1986.

Franjo BUNTAK, *Povijest Zagreba*, Zagreb 1996.

Zlatko HERKOV, *Povijest zagrebačke trgovine*, Zagreb 1987.

Zlatko HERKOV, *Statut grada Zagreba od god. 1732.*, Zagreb 1952.

Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, „Na razmeđu ovog i onog svijeta: Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka“, *Otium*, 2/1994., br. 3–4, 3–16.

Katekizam Katoličke crkve, Zagreb 1994.

Stjepan KRIVOŠIĆ, *Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća*, Zagreb 1981.

Hrvoje PETRIĆ, „Stoljeće napretka i oporavka“, *Povijest grada Zagreba* (ur. Ivo Goldstein i Slavko Goldstein), Zagreb 2012., 157–199.

Poglavarstvo Slobodnog kraljevskog grada Zagreba (prir. Mato Grabar), Zagreb 2000.

Zvezdana SIKIRIĆ, „Građani Slobodnog i kraljevskog grada Zagreba prema Knjizi građana (1733–1799)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 29/1996., 103–108.

Marija ŠERCER, *Stari zagrebački obrti*, Zagreb 1991.

Zapisi Poglavarstva grada Koprivnice 1639. – 1700. (prir. Karmen Levanić), sv. 1, Samobor 2006.

THE TESTAMENTS OF THE CITIZENS OF ZAGREB FROM THE LATE 17TH CENTURY IN THE LOCAL RECORD OF STATEMENTS (*PROTOCOLIA FASSIONUM*)

The paper provides a formal and substantive analysis of a body of twelve last wills and testaments, as well as a more extensive collection of about thirty statements regarding the deponents' final wills, dating from the last quarter of the 17th century in Gradec Zagrabienensis, which are preserved in the city's Record of Statements. The entries in the record largely concern land and other transactions conducted among the citizens, as well as the citizens and the municipal authorities. Analysis has shown that until the end of the 17th century the testaments were predominantly written in Kajkavian Croatian, with several German-language ones appearing at the beginning of the following century. All Croatian-language testaments were composed in the testator's home, before two representatives of the authorities, which gives these documents a uniformity that nevertheless manages

to reflect the specific characteristics of the individual testators. More than half of the testators are men, although women also availed themselves of the prerogative. Most of them belong to the city's administrative class, but there are some merchants and artisans as well. They own multiple pieces of real estate, with the property usually containing a single house, while the rest is comprised of vineyards, arable fields, gardens, hayfields and granges, as the typical "inventory" of Croatian cities in the early modern period, seeing as the Zagreb had a population of just 3600 denizens at the end of the century in both jurisdictions. The paper goes on to analyze the testators' social standing, as well as their familial relations and the mechanisms of handing down property. Towards the end of the century, an increasing number of married couples pledge to leave the entirety of their estate to the surviving spouse in case one of them dies and the marriage fails to produce children. The testators' estates and the ways they are managed are also examined, with particular focus on the phenomenon of debt, which connected the community into a complex network. Men prove more likely than women to simultaneously owe and be owed money, due to defaulting or delayed payment, in part owing to the troubles that had recently befallen the city, including a fire, two plague epidemics nearly reaching the city walls, as well as several difficult years marked by a lack of food and an impending war. Finally, substantial and virtually ubiquitous *pro anima* bequests to churches, monasteries and religious fraternities in the city are analyzed and it is pointed out that last wills and testaments in continental Croatia have been insufficiently researched when compared to the coast, with the same being true for those from the early modern Period compared to the Middle Ages.

Key words: last wills and testaments, Gradec Zagabiensis, 17th century, The Record of Statements (*Protocollum fassionum*), popular piety, death

SMRT U OPUSU VLADANA DESNICE I EUROPSKOJ KULTURI: POETIČKI, POVIJESNI I FILOZOFSKI ASPEKTI

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog
skupa Desničini susreti 2017.

Uredili

Ivana Cvijović Javorina
Drago Roksandić

FF press

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb 2018.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 16

Nakladnici

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet,
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije

Institut za književnost i umetnost u Beogradu

FF press

Za nakladnike

prof. dr. sc. Vesna Vlahović-Štetić
dr. Bojan Jović, znanstveni savjetnik

Urednici

Ivana Cvijović Javorina, prof.
prof. dr. sc. Drago Roksandić

Recenzenti

prof. dr. sc. Damir Agičić
prof. dr. sc. Dušan Marinković

Tiskanje ove knjige omogućeno je sredstvima Ministarstva znanosti i obrazovanja
Republike Hrvatske i sredstvima Ministarstva prosvete,
nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Fotografija na naslovnici
Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

SMRT U OPUSU VLADANA DESNICE I EUROPSKOJ KULTURI:
POETIČKI, POVIJESNI I FILOZOFSKI ASPEKTI
Zbornik radova s Desničinih susreta 2017.

Ivana Cvijović Javorina
Drago Roksandić (ur.)

Izvršni nakladnik
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 01/4092-111; faks 01/6156-879
e-mail: info@ffzg.hr
www.ffzg.unizg.hr

Izvršni urednik
Boris Bui

Grafička oprema
Boris Bui
Marko Maraković

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marija Marčetić

Lektura
Samanta Paronić
Grozda Pejčić

Korektura
Ivana Cvijović Javorina

Izrada kazala
dr. sc. Jadranka Brnčić

Idejno rješenje naslovnice
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice
Boris Bui

Naklada
300 primjeraka

Tisak i uvez
Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

SMRT U OPUSU VLADANA DESNICE I
EUROPSKOJ KULTURI:
POETIČKI, POVIJESNI I FILOZOFSKI ASPEKTI
Zbornik radova s Desničinih susreta 2017.

Uredili
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA
DRAGO ROKSANDIĆ